

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
(ПУЕТ)**

І. М. Петренко

**ІСТОРИК НАТАЛІЯ МІРЗА-АВАКЯНЦ
(1888–1940?):
ЖИТТЯ І НАУКОВА СПАДЩИНА**

МОНОГРАФІЯ

**ПОЛТАВА
ПУЕТ
2014**

УДК 930:929 Мірза-Авакянц
ББК 63.3(4 УКр)6-8
ПЗ0

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в навчальному процесі вченою радою ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 4 від 19 березня 2014 р.

Автор:

І. М. Петренко, д. і. н., професор кафедри педагогіки, культурології та історії ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Рецензенти:

І. В. Верба, д. і. н., професор кафедри історії Росії Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Н. М. Левицька, д. і. н., професор кафедри українознавства Національного університету харчових технологій м. Київ.

Петренко І. М.

ПЗ0 Історик Наталія Мірза-Авакянц (1888–1940?): життя і наукова спадщина : монографія / І. М. Петренко. – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 181 с.

ISBN 978-966-184-165-8

У монографії на основі архівних документів, епістолярної спадщини й наукових праць представлено життєвий шлях і наукову діяльність Наталії Юстівни Мірзи-Авакянц – українського історика, педагога, методиста, професора Полтавського, Харківського й Донецького (м. Луганськ) інститутів народної освіти, завідувачки кафедри історії України Київського університету, однієї із засновників Полтавського товариства дослідження та охорони пам'яток старовини й мистецтва, дійсного члена Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури академіка Д. І. Багалія.

У дослідженні акцентовано увагу на історико-фемінологічних працях ученої. Міститься основна бібліографія праць Н. Мірзи-Авакянц.

Дослідження розраховано на істориків, краєзнавців, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 930:929 Мірза-Авакянц
ББК 63.3(4 УКр)6-8

© І. М. Петренко, 2014

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», 2014

ISBN 978-966-184-165-8

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	7
1.1. Історіографія проблеми	7
1.2. Характеристика джерельної бази	20
РОЗДІЛ 2. Ранній (початковий) етап становлення вченої Наталії Мірзи-Авакянц	31
2.1. Походження дослідниці (Ілляшенки, Лівіцькі, Дворянські, Дорошкевичі). Родинне оточення, друзі, колеги	31
2.2. Студентські роки	42
2.3. Участь у політичних партіях і перші наукові студії вченої	57
РОЗДІЛ 3. «Полтавський період» праці дослідниці (1918–1924 рр.)	64
РОЗДІЛ 4. «Харківський» (1924–1934 рр.) і «Луганський» (1934–1935) етапи творчих пошуків Наталії Мірзи-Авакянц	102
РОЗДІЛ 5. «Київський період» діяльності дослідниці (1935–1940 рр.)	143
Висновки	164
Додатки	167
Список використаних джерел і літератури	171

100-річчю *Alma Mater* –
Полтавському національному
педагогічному університету
імені В. Г. Короленка
із вдячністю за незабутні студентські роки
присвячую

Вступ

Історик Наталія Мірза-Авакянц залишила багату наукову спадщину, без якої неможливо уявити українську історіографію 20–30-х рр. ХХ ст. На жаль, її ім'я сьогодні залишається маловідомим широкій науковій громадськості. Аналіз наукового доробку вченої відсутній навіть у тих працях, де б мав згадуватися в першу чергу, бо присвячені вони тим проблемам, які студіювала Наталія Юстівна.

Тривалий час ім'я Наталії Мірзи-Авакянц було викреслене з історії України, а її праці замовчувалися і майже не використовувалися дослідниками. Очевидно, настав час повернути її ім'я у вітчизняну історіографію. Наталія Юстівна потрапила в маховик сталінських репресій кінця 30-х рр. ХХ ст., її було звинувачено в участі в контрреволюційній націоналістично-терористичній організації. Навіть не встановлена дата її страти. Достеменно відомо, що 24 січня 1959 р. Наталію Юстівну було реабілітовано.

Студії Н. Мірзи-Авакянц не втратили актуальності і сьогодні, а деякі – навіть випередили свій час за глибиною охоплення й опрацювання джерел, теоретичного осмислення, узагальнення фактів, використання різних підходів, особливо щодо дискусійних проблем в історії України. Чого варта лише її праця «Історія України в зв'язку з історією Західної Європи», де дослідниця однією з перших у віт-

чизняній історіографії вписала історію України у західноєвропейський контекст, проаналізувала процес інтегрування України в Європу, насамперед через Польщу і Чехію. У роботі магістральною лінією проходить теза про єдність слов'янства.

Н. Мірза-Авакянц була глибоким і талановитим ученим, педагогом, лектором, методистом. Це визнавали її сучасники-колеги, учні, вчителі. Історик є автором понад 40 праць (за іншими даними – 50), серед них підручники, монографії, статті, рецензії, студії з методики викладання історії. Остання – «Історія Запоріжжя» – не закінчена у зв'язку з арештом ученої.

Через те, що дослідницю було репресовано, її доробок викреслили з української історіографії, відсунули на другий план. Наперед же виступали її авторитетні і визнані вчителі та колеги: академік Дмитро Багалій, професори Микола Сумцов, Федір Шміт, доцент Стефан Таранущенко та інші. Не врахували навіть того, що праці Наталії Юстівни публікувалися в передових радянських наукових і педагогічних часописах – «Радянська освіта», «Червоні квіти», «Знання», «Червоний шлях».

Сфера наукових зацікавлень Наталії Мірзи-Авакянц різноманітна і широка: соціально-економічна історія України, історія селян, соціальна історія, історія повсякденності, краєзнавство, історія права, історія жінок, праці з методики викладання історії тощо. Особливе місце у її творчому доробку займають проблеми історії шлюбно-сімейних відносин. Хоча окремих, самостійних студій цьому дослідниця не присвятила, однак різні аспекти даної проблеми знаходимо на сторінках її розвідок.

Н. Мірза-Авакянц, будучи послідовницею поглядів відомих

істориків – українського Ореста Левицького і польсько-українського Йосипа (Антонія-Йосифа) Ролле, однією з перших в українській історіографії показала вплив військового чинника на повсякденні шлюбно-сімейні відносини мешканців українських земель у ранньомодерний час, а також звернула увагу на статус і формування характеру української жінки. Це тоді, коли протягом наступного часу образ цієї повсякденності ігнорувався або вважався не вартим уваги чи взагалі заперечувався. Наталії Юстівні за дзвоном козацьких шабель, військовими походами, перемогами і поразками вдалося дослідити повсякденні шлюбно-сімейні відносини.

Постать талановитого історика Наталії Мірзи-Авакяню має зайняти гідне місце в українській історіографії, а її добре ім'я після тривалих років забуття повернутися у вітчизняну історію.